KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜRÜN TRAJEDİSİ VE TÜRK KÜLTÜRÜ

Yard. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Pamukkale Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
DENİZLİ-TÜRKİYE

Küreselleşme geçen yüzyılın sonlarından itibaren dünyaya damgasını vuran olay ve kavramlardan biridir. Bu kavramın zihinsel arka planında "bir şeyi dünya ölçeğinde kılma, dünyaya mal etme" düşüncesinin olduğu ve küreselleşmenin "bizde olanı dünyaya vermek, başkalarında olanı almak" olduğu belirtilir. (Oğuz:2001) Bu çerçevede küreselleşme özellikle siyasi, iktisadi ve kültürel olmak üzere üç boyutlu bir şekilde hızla yayılmakta ve aynı zamanda tartışılmaktadır.

Küreselleşme, bir yandan emperyalizmin yeni boyutu olarak ele alınıp, başta küresel Amerikan kültürü ve ekonomisinin bütün dünyaya yayılma ve egemenlik kurma eğilimi şeklinde gözlemlenirken, diğer yandan yerel ve bölgesel unsurların harekete geçmesi şeklinde olaylara sebep olmaktadır. Bu tartışmaların odaklandığı önemli noktalardan biri de, küreselleşme karşısında direnmenin imkânsız olduğu ve böyle bir direnmeye de gerek olmadığı düşüncesidir ki, bu aynı zamanda küreselleşmenin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Yani küreselleşmede öncelikle iki temel psikolojik boyutuyla karşımıza çıkmaktadır: Bunlardan birincisi, küreselleşmenin demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi son derece masum içeriklerle sunulması, iktisadi sömürü amacına işaret edilerek asıl önemli olan kültürel boyutun ihmali ya da yok sayılması; ikincisi ise bunun kaçınılmaz olduğu telkinidir. Bu masumiyet ve kaçınılmazlık çerçevesinde son nokta, "küreselleşmeye katılmayan toplumların medeniyet dışında kalacağı" şeklinde konmaktadır. Küreselleşmeyle dünyanın tek bir mekân haline getirilmesi ve kültürün küresel düzeyde bölünmez, bütünlüklü kabul edilmesi farklı toplumlar arasındaki etkileşimin artmasına bağlanırken küresel kültür, milli kültürlerin başka kültürlerle iç içe geçerek farklı biçimlenmeleri olarak kabul edilir. Kültürel benzeşmenin ve iç içe geçmenin en önemli etkeni kitle iletişim araçlarının etkin biçimde kullanılmasıdır. Etkileşimin internet aracılığıyla dijital bir ağ yoluyla yoğun biçimde gerçekleşmesi, bu çerçevede dünyanın hem ekonomik, hem de kültürel olarak gittikçe küreselleştiği iddiasını desteklemektedir.

Küreselleşmenin son yıllardaki siyasi ve ekonomik etkileri ülkemiz ve komşu ülkelerde yaşanan olaylar çerçevesinde açıkça gözlenmekte ve bu alanların uzmanlarınca

tartışılmaktadır. Küreselleşmenin dijitalleşmeyle beraber gelişmesi, insanların aynı kültür kaynaklarından beslenmesi veya üretilen popüler kitle kültürünün etkisi altında kalması, kültürel bir küreselleşmenin de varlığı tartışmasını hızlandırmıştır. Küreselleşmenin kültürel boyutunda, içinde olduğumuz küreselleşme sürecinin bizzat kendisinin kabul göreceği bir türdeş (homojen) kültür oluşturma ihtiyacı olduğu belirtilir. (Atasoy:2005) Kültür ürünlerinin de bir tüketim aracı olarak kabul edilip piyasaya sürülmesi ve diğer mallara uygulanan satış ve üretim tekniklerinin uygulanması bu iddiayı desteklemektedir. Bununla birlikte, her ne kadar popüler kültür bütün dünyayı iletişim teknolojisi vasıtasıyla etkisi altına almış olsa da, bütün toplumların sosyal hayatına yerleşmediği, milli kültür kodlarını tamamen silemediği çeşitli çevrelerce tartışılmakla birlikte, asıl sonuçlar henüz tam anlamıyla gözlenememekte ve anlaşılamamaktadır. Çünkü kültür değişmeleri ya da kültürel asimilasyon birden bire olmaz, uzun yıllar devam eden bir sürecin sonunda görülür ve anlaşılır. (Turhan: 1997) Yine de küreselleşme olgusu içinde ortaya çıkan değişim, sosyal ve kültürel içerikli pek çok değerin, yapının, kurumun ve hayat tarzının kaybolmasına ya da yapı ve işlev olarak farklılaşmasına sebep olmaktadır. Milli kültürler ticarî ve ekonomik bütünleşmenin tesiriyle kitle kültürüne dönüşerek benzeşmekte ve aynîleşmektedir. Dolayısıyla, evrensellik ve küreselleşme kaynaklı kitle kültürü, hâkim kültür odaklarının iletişim araçları, moda gibi vasıtalarıyla kitleleşme ve tek-tipleşme yolunda planlı ve önemli gelişmeler kaydetmekte, sözde "evrensel olan" şeklinde tanımlanan unsurlar en küçük sosyal yapılara kadar nüfuz etmektedir. Sergilenen davranış biçimleri değer ve anlam içeriğinden yoksun, sergileyenin kendisine ait olmaktan uzak kitlesel bir özelliğe bürünmekte, bireylerin veya toplumun önemli bir kısmında duyarsızlık hat safhaya ulaşmış bulunmaktadır. Kısacası milli kültürlerin bir "küresel asimilasyon"a doğru sürüklendiğini söylemek de mümkündür.

Diğer taraftan kültürel değerlerin aktarılmasındaki önemi yüzünden başta eğitim politikaları olmak üzere, geleceğe yönelik hazırlanan kültürel projelerde dikkate alınan değerler, "evrenselliğe yönelmek ve toplumsal bütünlüğü gözetmek" temeline dayandırılmakta ve milli kültürler adeta "Promete'ce meydan okuma ile Sisyphos'ca umutsuzluk arasında gidip gelen" (Glicksberg:2004) karmaşık bir yapı içinde bulunmaktadır. Milli veya yerel kültürler açısından ele alındığında küreselleşme bağlamında ortaya çıkan bu iki yönlü olgu, esasen trajik bir görünümü beraberinde getirmektedir. Bir yandan hâkim güç odaklarının çabalarıyla şahsiyet kazanma projeleri, diğer yandan kitle kültürünün baskın telkin ve tesirleriyle değer ve anlam kaybına uğrayarak yozlaşan milli kültürler bu trajedinin merkezi konumundadırlar.

Bu trajik görünümde dikkat çeken boyutlardan biri aile kurumudur. Türk toplumundaki öneminden dolayı daha ön plana çıkan aile, toplumda çözülen geleneksel değerlerle, dışarıdan yansıyan yabancı kültürlerin ve evrensel kitle kültürünün kaotik serpintisi arasında çaresiz görünmektedir. Trajik görünümün diğer bir boyutunda ise, bazı bireylerin veya çevrelerin bizzat içinde yetiştiği milli ve yerel kültürlere karşı duruş tavrı yer almaktadır. Bu kültürlere ait ürünlerin "zamana uygun olmaması, eskiliği, akla-mantığa dayalı olmayışları ve sosyal baskı yoluyla kabul edilmiş olmaları" gibi tutumlardan hareketle ortaya çıkan karşı duruş tavrı, küresel sermayenin tekelleştirdiği medya vasıtasıyla kişi ve toplum üzerinde etkili olmaktadır. Oysa teklif, telkin ya da tercih edilen alternatif değerlerin kaynağı da, yine bir başka toplumun kültürel zeminine aittir ve o değerler o topluma kimlik veren unsurlardır.

Bu duruma bağlı olarak pek çok millet küreselleşmenin bu olumsuz etkisiyle ortaya çıkan tehditkâr ve trajik durumdan çıkış yolu aramakta, bu konuda çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Birleşmiş Milletler nezdinde pek çok ülkenin imza koyduğu koruma ve yaşatma sözleşmeleri, çıkarılan yasalar ve bu konuda uygulamaya konulan projeler bu girişimlerin en açık göstergeleridir. Günümüzde kimlik sahibi olarak gelişmek, değişmek, kimlikli bir ulus olabilmek ve evrensel yapı içinde kimlikli değerlerle bir yer edinebilmek için, tarihsel ve kültürel miras çerçevesinde bir değişme ve gelişmenin yaşanması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Yeni dönem kültür çalışmalarında tespit ve derlemenin yanı sıra, kültürel devamlılığın sağlanması ve gerekli görülen kültürel değerlerin yerelden küresele ulaşacak "değer" haline getirilmesinde önemli işlevlere sahip "temsil ve sunum" boyutunun da ele alınması gerektiği ifade edilir. (Ekici: 2003) Milli ya da yerel kültürün neden korunması gerektiği, nasıl korunacağı ve sergileneceği, bunların nasıl güncelleştirilip ulusala ve evrensele sunulacağı ilmi platformlarda tartışılmaya başlamıştır.

Yapılan çalışmalar, milli kültürleri bu trajik durumdan çıkarabilme yolunun evrenseli ulusala ve yerele, yereli de ulusala ve evrensele dengeleyebilmekten geçtiğini göstermektedir. Bu denge sürecinde özellikle her kurumun, kamunun oluşturduğu çerçeveyi de gözeterek, kendi kurum kültürünü oluşturması bir gereklilik arz etmektedir. Dolayısıyla "evrensel düşünmek ve davranmak, ulusal yönlendirmek ve yerel uygulamak" zorunluluğu sebebiyle her kurum kültürü hem evrensel, hem ulusal ve hem de yerel değerler taşımak durumundadır.

Bu noktada, milli kültürlerin trajik durumunun başka bir boyutu daha dikkati çekmektedir. Ne anlama geldiği pek de açık olmayan "yereli evrensele taşıma" söyleminin ve çabasının, temelde yerel olanı yüceltme ve onu asıl bütünün, ana kültürel dokunun yerine

ikame etme sonucuna yol açması kaçınılmazdır. Böylece bir bütün olan milli kültürel doku atomize edilmiş, yerellikler halinde parçalanmış olacaktır.

Bu bağlamda Türk kültürüne ilişkin temel değerler sistemini, çağdaş yorumlarla günümüze taşıyıp içselleştirerek ulusala ve evrensele yayılma yolunda doğru ve planlı adımlar atmak gereklidir. Bugünün kültür çalışmalarında olguların devamlılığı, dünden bugüne aktarımı, sosyo-kültürel alandaki işlevleri, kültürel dünyada ortaya çıkan problemler, bunların tarihteki çözülüş biçimi, kültürel ürünlerdeki değerlerin yapısı ve içeriği, farklı kültür dünyalarının onaylanışı ve incelenişi, kültürel sistemlerdeki dünya tasarımı, kültürün ruhu gibi problemler hep aydınlatılmayı beklemektedir. Kanaatimizce bu problemlerin çözümü ise, kültürel alanın iyi anlaşılması ve kavranmasıyla mümkündür. Dolayısıyla öncelikle bilinmelidir ki, kültür, insan doğasının belirli temel eğilimlerinden doğru açıklanabilir ve kültürel arka plandaki anlam/değer anlaşılırsa ancak o zaman kavranabilir. Çünkü kültür ürünleri, kültürün gerçek barınağı olan bilinç içeriğinin somut bir formda dışa vurulmasıdır. (Cassirer:2005) Onları kavramak için, onlarda aranması gereken anlam ise, bilinç içeriğidir. Bu dışarı vurulanlar, yani zihinsel gerçekliğin inşasındaki araçlar olarak onların tümü, birlikte etkili olunca kendilerine özgü bir işlev ve başarıya sahip olurlar. Diğer taraftan, bir kültür nesnesi bütün diğer nesneler gibi mekân ve zamanda kendi konumuna, kendi burada ve şimdideliğine sahiptir. Yani ancak kültür eserlerinde üç boyuttan söz etmek mümkündür: Fiziksellik, ruhsallık ve tarihsellik; başka bir deyişle fiziksel varoluş, nesnel-tasvir etme ve öznel-ifade etme. Bu boyutlardan biri ortadan kaldırılır veya eser tek bir boyutta değerlendirilirse, ortaya sadece kültürün yüzeysel bir resmi çıkar. Bu resim bize, kültürün gerçek derinliğinden hiçbir şey taşımaz. (Köktürk: 2005) Kültürü ya da kültürdeki zihinsel içeriği kavramak için de, zihnin dışarı vurduklarını nesnel kıstaslarla değerlendirmek yerine, onların içyapısındaki düzenliliği ve unsurlar arası ilişkiyi dünden bugüne bütüncül bir yaklaşımla ele almak gerekir. Çünkü kültür dünyasının eserleri, toplumun temel kodlarının, düşüncelerinin ve değerlerinin barınağıdır ve bu eserlerin üretiminde değer ve anlam en etkili faktörlerdir.

Farklılaşmaların yönü, boyutları ve niteliği topluma, etki ağına ve çağa bağlıdır. Bundan dolayı da kültürel üretimlerin anlaşılmasında, icra ve ifade edilen ürünün bağlamı öne çıkmış olur. Diğer yandan milli kültür dinamik bir özelliğe sahiptir. Kültürel gelenek ise, kazanılan anlam ve değerlerin muhafaza edilmesidir. Fakat insan, kültür vasıtasıyla önceki kuşağın sona ermesinden sonra yeni bir kuşağın başlamasına kadar geçen zaman aralığında yaşamış insanlarla iletişimi mümkün kılan "zaman birleştirici (time-binding)" bir gelişme elde eder. (Ferris: 1997) Dolayısıyla insan, kültürel ürünleri vasıtasıyla hem bilinç hem de

bilinçaltı düzeyde kendi kültürünün kökleriyle teması sürdürür. Aynı zamanda bir kültür ürünü, üretenin anlam dünyasıyla bağlantısız, keyfi/öznel bir tasarım da değildir. Bu sebeple de kültür ürünlerinin incelenmesinde, anlaşılmasında ve kavranmasında değer ve anlam birliklerinin tespiti önemli açılımların yeni yorumlamaların anahtarı olabilecektir.

Örnek olarak Dede Korkut Kitabı'ndan Bamsı Beyrek hikâyesini hatırlayalım. Bamsı Beyrek'in eş seçiminde bir takım kıstasları vardır. Bu kıstaslar, eserde anlatıldığı biçimiyle bugün de geçerli kabul edilip kullanılabilir şeyler değildir. Ama bu kıstasların arkasındaki anlam ve önemlilik, eş seçiminde dirayetin, denkliğin ve eşdeğerliliğin önemi, daha sonraki dönemler gibi bugün de geçerli olarak kabul görebilir. Ya da Boğaç Han veya diğer Türk halk anlatmalarında "ad verme geleneği" ile sembolize edilen "liyakat"in, esasen kişisel bütünlük açısından bugün daha fazla ihtiyaç duyulan bir değer olmadığı söylenebilir mi?

Dolayısıyla her kültür nesnesinde zorunlu olarak varolan fiziksel, tarihsel ve psikolojik yönlerin birbiriyle etkileşimi ve onların birbirine karşılıklı nüfuz edişleri göz ardı edildiği sürece, o kültür nesnesi kendine özgü anlamı içinde bize kapalı kalır. Sembolik bir form halinde somutlaşmış kültürel eserleri doğru kavramak ve okumak, iki yönlü bir yorumlama gerektirir. Eser tarihsel olarak kendi zaman dilimi içinde belirlenmeli, yaşı ve kaynağı sorgulanmalı, herhangi bir şekilde hissedebileceğimiz ruhsal temel durumların ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Bağlam ve anlam merkezli çalışmalarla, dil topluluklarının gerçek dünyayı nasıl algılayıp yorumladıklarını, çeşitli halk anlatılarında gerçek dünyayı ve ya gerçeğin değiştirilmiş biçimini nasıl dile getirdiklerini; bunu yapmak için yaratılan kavramlar, kullanılan temel ve yan anlamlar, faydalanılan anlamsal çağrışımlar birey ya da toplumun evrene, dünyaya, gerçeğe, hayata ve insana karşı nasıl bir tutum ortaya koyduklarını anlayabilmek, bütün bunları kültürel zeminden hareketle açıklayabilmek ve yorumlayabilmek mümkün olacaktır. Esasen halkbilimi çalışmalarının asıl amaçlarından biri de bu olmalıdır.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde trajik bir durum yaşayan milli kültürlerin, içinde bulundukları bu durumdan çıkış yolu, değer ve anlam yüklü kültürel temellerinin anlaşılmasına bağlıdır. Türk kültürünün ortak değer ve anlamlar manzumesinin belirlenip, değişik şekillerdeki işlevlerinin ortaya konulması ve bunların milli kültürün üzerine inşa olduğu zeminden hareketle yeni yorumlara tabi tutulması gerekmektedir. Bunların yapılabilmesi de her şeyden önce Türk kültürünün bir bütün halinde algılanmasını sağlayacak olan düşünce dizgesinin kavranmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR:

ATASOY, Fahri (2005); **Küreselleşme ve Milliyetçilik**, Ankara.

CASSİRER, Ernst (2005) **Kültür Bilimlerinin Mantığı**, Çev.: Milay Köktürk, Ankara.

EKİCİ, Metin (2003); **"Halkbilimi Araştırmalarında Üçüncü Boyut"**, Milli Folklor-Uluslar arası Halkbilimi Dergisi, S. 60.

FERRİS, William R. (1997); **"Halk Şarkıları ve Kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax"**, Milli Folklor-Türk Dünyası Folklor Dergisi, S.34.

GLİCKSBERG, Charles I. (2004); **Avrupa Edebiyatında Trajik Görünüm**, Çev.: Yunus Balcı, Ankara.

KÖKTÜRK, Milay (2005); **Kültür ve Kültür Bilimleri**, Denizli.

OĞUZ, M. Öcal (2001); **"Küreselleşme ve Ulusal Kalıt Kavramları Arasında Türk Halkbilimi"**, Milli Folklor-Uluslar arası Halkbilimi Dergisi, S. 50.

TURHAN, Mümtaz (1997); **Kültür Değişmeleri**, İstanbul.